

РАЗВИТИЕ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „ЖИЛИЩА И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО“ В ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД

Момчил Мирославов Маринов

Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов

Катедра „Застраховане и социално дело“

e-mail: claims@ozk.bg

Резюме: Основна цел на изследването е да се оценят състоянието и перспективите за развитие на застраховката „Жилища и домашно имущество“, предлагана от ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД. В студията е направена теоретична обосновка на застраховката; разгледани са особеностите на застрахователното покритие, предлагано от ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД; проследена е динамиката на реализирания от застрахователното дружество премиен приход и извършените от него застрахователни плащания за периода 2017–2022 г. Изчислена е нето квотата на щетите, с помощта на която е установено състоянието на застраховката „Жилища и домашно имущество“, предлагана от ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД. Въз основа на направеното изследване се достигна до извода, че застраховката „Жилища и домашно имущество“ е печеливша, а пред ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД се очертават добри перспективи за нейното развитие.

Ключови думи: застраховане, премиен приход, застрахователно обезщетение.

JEL: G22.

DEVELOPMENT OF HOME AND PROPERTY DAMAGE INSURANCE IN JSIC OZK INSURANCE JSC

Momchil Miroslavov Marinov

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Department of Insurance and Social Security

e-mail: claims@ozk.bg

Abstract: The main goal of the study is to assess the current state and prospects for the development of Home and Property Damage Insurance offered by OZK INSURANCE JSC. In the study, a theoretical justification of the insurance has been conducted; the features of the insurance coverage offered by OZK INSURANCE JSC have been examined; and the dynamics of the gross written premiums generated by the insurance company and the insurance payments made by it have been tracked for the period 2017-2022. The claims ratio has been calculated, with the help of which the state of the Home and Property Damage Insurance, offered by OZK INSURANCE JSC has been established. Based on the conducted research, the conclusion has been reached that the Home and Property Damage Insurance is profitable, and there are good prospects for its development for OZK INSURANCE JSC.

Keywords: insurance, gross written premiums, insurance claims.

JEL: G22.

Въведение

Застраховането „Пожар и природни бедствия и други щети на имущество“ е една от най-популярните застраховки, предлагани на българския застрахователен пазар, и трайно заема третото място (след застраховките „Гражданска отговорност на автомобилистите“ и „Каско на МПС“) по реализиран от застрахователите, работещи на българския застрахователен пазар, премиен приход. Едно от основните направления, в които се развива този вид застраховане, е предоставянето на застрахователна защита за жилищата и домашното имущество на гражданите.

Обект на настоящото изследване е застраховката „Жилища и домашно имущество“, предлагана от едно от водещите застрахователни дружества на българския застрахователен пазар.

Предмет на изследване е проследяване развитието на застраховката във времето посредством оценка на някои застрахователно-технически величини.

Целта на изследването е да се оценят състоянието и перспективите за развитие на застраховка „Жилища и домашно имущество“, предлагана от ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД.

Постигането на целта изисква:

- разглеждане особеностите на застрахователното покритие, предлагано от ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД, по застраховка „Жилища и домашно имущество“;
- проследяване и оценка на реализирания във времето премиен приход по застраховката;
- проследяване и оценка на извършените във времето застрахователни плащания по застраховката.

1. Икономическа същност на застраховка „Пожар и природни бедствия и други щети на имущество“

Застраховка „Пожар и природни бедствия и други щети на имущество“ е позната в теорията като „застраховка на сгради и имущество“. Основание за това дава обектът на застраховане. Съгласно Кодекса за застраховане този вид застраховане се дели на:

- „Пожар и природни бедствия“;
- „Други щети на имущество“.

Делението е в зависимост от вида на покрития риск. Съгласно приложение № 1, раздел 2 от Кодекса за застраховането, по застраховка „Пожар и природни бедствия“ един застраховател може да предлага покритие на всяка щета или загуба, нанесена на имущество, предизвикана от: пожар, експлозия, имплозия, буря и други природни бедствия, атомна енергия, свлачища.

Всяка друга щета или загуба, нанесена на имущество, предизвикана от аварии, вандализъм и всяко друго събитие, като кражба например, се отнася към застраховка „Други щети на имущество”.

В зависимост от субекта по застраховката застраховането на сгради и имущество може да се раздели на:

- застраховане сградите и имуществото на физическите лица;
- застраховане сградите и имуществото на юридическите лица.

Застраховката попада в раздел II „Общо застраховане“ на приложение №1 на Кодекса за застраховането. Тя може да се предлага само от застрахователни акционерни дружества, получили лиценз за работа по застраховките от този раздел.

Обект на застраховката са собствени, наети, предоставени на отговорно пазене или разпореждане недвижими и движими имущества на физически или юридически лица.

Имуществата на физическите лица могат да бъдат разделени условно на следните групи:

➤ Недвижимо имущество:

- жилищни масивни сгради;
- вилни сгради;
- масивни стопански постройки (гаражи, работилници, градински постройки, оранжерии от стъкло, гъбарници, сгради за отглеждане на животни и птици);
- съоръжения от специален тип (слънчеви и отоплителни инсталации; сателитни антени, огради, кладенци, външни чешми).

➤ Движимо имущество:

- общо обзавеждане, лични и други вещи;
- битови електроуреди;
- аудио-визуална и електронна техника;
- селскостопански машини, строителни машини, инструменти, инвентар, продукцията и др.

➤ Имущество от особен вид:

Имуществата от особен вид се отличават с тяхното предназначение, начин на употреба и експлоатация, съхранение. Този вид имущества се застраховат по специални условия, които се договарят между страните по застрахователното правоотношение за всеки конкретен случай. Пример в това отношение са: всякакъв вид документация, ръкописи, папируси, чертежи, скици, книги, ценни книжа, пари в брой, чекове, носители на информация; стенописи, стъклописи, филателни и нумизматични колекции, картини и произведения на изкуството, антикварни стоки, уникати, оръжия, ловно-рибарски принадлежности, накити, бижута, украшения и предмети от благородни метали, скъпоценни камъни, ръчни и стенни часовници; преносими компютри и мобилни телефони.

Имуществата на юридически лица могат да бъдат разделени условно на следните групи:

➤ Недвижимо имущество.

- производствени сгради;
- непроизводствени сгради (административни);
- витрини и стъкла;
- рекламни надписи, окачени фасади, стъклопакети;
- разходи по придобиване на ДМА.

➤ Движимо имущество:

- електронна и компютърна техника;
- офис техника;
- машини, съоръжения и оборудване;
- стопански инвентар;
- вътрешен транспорт, без МПС;
- материали – незавършено производство, незавършено строителство, резервни части, горивни материали, амбалажни материали;
- продукция;
- стоки на склад;
- стоки в оборот;
- чужди имущества, приети за ремонт, обработка и съхранение;
- друго имущество.

➤ Имущество от особен вид:

Освен имуществото от особен вид, посочено по-горе, тук можем да причислим и: продукти и развойна дейност, лицензи, патенти, търговски марки, програмни и софтуерни продукти.

Принципно застрахователният договор е двустранен и би следвало да се сключва между **застраховател** и **застрахован**, тоест субект по застраховката е застрахованото лице. В Кодекса за застраховането обаче, влязъл в сила на 01.01.2016 г., се въведе и понятието **застраховащ**. В разпоредбите на Кодекса с това понятие се определя лицето, което договаря условията със застрахователя и заплаща съответната застрахователна вноска. В чл. 344 (3) от Кодекса за застраховането законодателят определя, че застраховащият и застрахованият може да не са едни и същи лица. Въпреки че от теоретична гледна точка понятието „застраховащ“ е погрешно, то налагането му в основния нормативен документ, регламентиращ дейността застраховане, изисква да бъде уточнена разликата между него и понятието „застрахован“.

По отношение на застраховката на „сгради и имущество“ застрахован може да бъде **само и единствено собственикът на сградата и съответното движимо имущество, свързано с нея**. Собствеността на сградата се доказва с нотариален акт. В случаите, когато той сам договаря условията със застрахователя и заплаща застрахователната премия, според разпоредбите на Кодекса за застраховането, бива записван и като застраховащ.

Когато лицето, в чието владение се намира съответната сграда и/или имуществото, свързано с нея, трябва да договори условията и да плати застрахователната премия по застраховката, но не то е собственик на сградата и/или движимото имущество, се записва в застрахователната полица като застраховач, който е различен от застрахованото лице. Типичен пример в това отношение са жилищата под наем. Наемателят може да сключи застраховката, но той ще бъде вписан само като застраховач, застрахован ще е собственикът на жилището. Същото важи и за имущество, взето на лизинг или на изплащане, където застрахован е лизинговата компания, респективно продавачът на стоката, ако все още не е платена пълната цена на застрахования обект.

2. Особенности при покриването на риска и поемането на отговорност от ЗАД „ОЗК – ЗАСТРАХОВАНЕ“ – АД по застраховка „Жилища и домашно имущество“

Покритите от застрахователя рискове по застраховките на сгради и имущество най-често се групират. Например:

➤ Пожар и последици от гасенето му, гръм (мълния), експлозия, имплозия, удар от летателни апарати или падащи предмети от тях”.

➤ „Природни бедствия” – буря, ураган, градушка, проливен дъжд, тежест и естествено натрупване на сняг и лед, наводнение вследствие на природни бедствия, щети от падащи дървета и клони и други обекти вследствие природни бедствия, свличане и срутване на земни маси, подпочвени води, действие на морски вълни, падане на лавина.

➤ „Аварии” – измокряне в резултат на авария на водопроводни, отоплителни, канализационни, паропроводни, вентилационни и спринклерни (пожарогасителни) инсталации.

➤ „Кражба чрез взлом” и „Кражба с използване на техническо средство”.

➤ „Грабеж” и „Вандализъм”, в т.ч. „Злоумишлен пожар” и „злоумишлена експлозия”.

➤ „Късо съединение и токов удар.

➤ „Удар от ППС или животно”.

➤ „Земетресение”.

➤ „Чупене на стъкла”.

➤ „Увреждане на имущество по време на транспортирането му от един адрес на друг със собствен или нает транспорт”.

➤ „Гражданска отговорност” на застрахования към трети лица, възникнала в резултат на покрит по полицата риск.

➤ „Разходи за алтернативно настаняване”.

➤ „Разходи за разчистване на развалини и останки”.

- „Загуба на доход от наем”.
- „Други рискове при специално договаряне”.

Наред с покритите рискове застрахователите посочват и изключените от покритие такива. Те се определят в застрахователната теория като **незастраховаеми рискове**, а в застрахователната практика като **„обща изключения“**. Такива са:

- атомни и ядрени експлозии;
- радиоактивно замърсяване (облъчване);
- война, нахлуване на неприятел, гражданска война, военен преврат, военно положение, размирици, военни учения или действия, имащи военен характер, конфискация, реквизиция, стачки, локаути, граждански вълнения, бунтове, въстания, тероризъм;
- събития, настъпили вследствие употреба от страна на застрахования (застраховачия) на алкохол, наркотици и други упойващи или стимулиращи вещества или техни аналози;
- преднамерени (умишлени) действия и груба небрежност от страна на застрахования (застраховачия);
- участие в дейности или мероприятия с експериментална и научно-изследователска цел.

Възможно е, застрахователите да предложат един или няколко от посочените рискове за покритие. Обикновено рисковете се групират по определен признак и се предлагат под формата на отделни клаузи по договора. Включването на една или няколко клаузи в покритието е обвързано най-вече с цената на застрахователната услуга.

Предлаганите от дружеството, обект на нашето изследване, клаузи са означени с букви от българската азбука (А; Б ...Д). Всяка клауза има своите специфики по отношение на покритите и изключените рискове и налагането на франшиза. ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД групира своите покрития в три основни направления:

- Основно покритие;
- Разширено покритие;
- Допълнително покритие.

В основното покритие по застраховка „Жилища и домашно имущество“ се включва една единствена клауза, означена с буквата „А“. Тя обхваща рисковете пожар (вкл. последиците от гасенето му), експлозия, мълния, сблъскване или падане на пилотирано летателно тяло, негови части или товар.

В клаузата са дадени определения на различните рискове, включени в нея, както и специалните изключения, прилагани в това покритие.

Според общите условия на застрахователното дружество **рискът „Пожар“** се характеризира с поява на огън, който образува пламък или жарава, възникнал на несъобразено за целта огнище или излязъл от него и в състояние да се разпространява чрез собствена енергия. Вредите се изразяват в

пълно или частично изгаряне, обгаряне, опушване, овъгляване, тлеене или увреждане от действието на вода, пяна или препарати при гасенето му.

Според **Клауза А** не се покриват вреди:

а) настъпили в резултат на излагане на застрахованото имущество на огън или топлина с цел обработката му или за други подобни цели. Не се обезщетяват и вреди върху имущества, в които или чрез които се произвежда, предава или провежда огън или топлина;

б) нанесени върху електрически съоръжения (динама, трансформатори, мотори, кабели, батерии или други електрически устройства) под въздействието на електрически ток без поява на пламък – напрежение над нормалното, дефекти в изолацията, късо съединение, недостатъчен контакт, техническа неизправност на измервателни, регулиращи и предпазни устройства. Ако обаче в резултат на това възникнат пожар или експлозия, за причинените от тях вреди Застрахователят дължи обезщетение;

в) върху силови машини резултат – от технологични експлозии в горивните им камери, а също и вреди, нанесени на контактните елементи на електрически превключватели от възникващото в тях налягане на газове;

г) от обгаряне или опърляне, освен ако те са следствие на покрито по полицата застрахователно събитие;

д) резултат от палеж, експлозия или други злоумишлени действия, довели до пожар на застрахованото имущество, а също и пожар вследствие на земетресение;

е) резултат от избухливи, запалителни, разяждащи и други опасни вещества, поставени в близост до застраховани имущества в нарушение на предписанията на компетентните органи (ПБЗН и др.);

ж) причинени в резултат на прекарани в нарушение на техническите норми и изисквания кабели и проводници.

Изключенията по букви „а“, „г“ не се прилагат в случаите, когато вредите са резултат от настъпило и покрито по условията на полицата събитие със застраховано имущество.

Експлозията е събитие, характеризиращо се с внезапно освобождаване на енергия, предизвикана от стремежа на газове или пари към разширяване (химическа експлозия). Експлозия на съд или преносно устройство е налице само тогава, когато стените му са толкова разкъсани, че става внезапно изравняване на налягането вътре и извън съда. Щетите при експлозията могат да възникнат както от взривната вълна, така и от парчета на взривилото се съоръжение и се изразяват в счупване, натрошаване, изкривяване, разкъсване, изгаряне, опушване.

Клауза А не покрива вреди:

а) предизвикани от падането на скални и/или земни маси и др. вследствие на извършени по нареждане на властите експлозии;

б) причинени от експлозия, съпровождаща технологичния процес на някои производства и нямаща случаен характер (вкл. естествена фермен-

тация, запарване) или в резултат от злоумишлена експлозия / поставяне на взривни устройства;

в) причинени от прахообразни и газообразни вещества, изхвърлени в атмосферата от различни видове производства.

Рискът от мълния (удар от мълния) е свързан със съприкосновение между силно наелектризиран облак и земята (или между два облака) със силно разрушително действие. Мълнията развива висока температура, електрическо напрежение и голяма сила на протичащия електрически ток, които причиняват щети на различни имуществва като запалване, обгаряне, опущване, счупване, натрошаване или повреждане. Покриват се само вредите от директно попадение на мълнията върху застрахованото имущество.

Рискът „Сблъскване или падане на пилотирано летателно тяло, негови части или товар“ е последният, включен в Клауза А, и представлява всяко непосредствено увреждане или разрушаване на застраховани имуществва, причинено от падане на вещи или части от пилотирани летателни устройства, както и от ударна вълна при преминаване на звуковата бариера от самолет. Предизвиква счупване, натрошаване, изкривяване, запалване или повреждане на имуществва.

Разширеното покритие включва клаузи, обозначени с буквата „Б“. Тук ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД предоставя осем клаузи, с които основното покритие може да бъде разширено.

Б1: Имплозия, обратно явление на експлозията. Представлява мигновено взривообразно запълване на обема, който е в състояние на вакуум, т.е. налягането на този обем е по-ниско от обикновеното. Вредите се изразяват в счупване, натрошаване, изкривяване, разкъсване и изгаряне и се обезщетяват при условия, че настъпването на това събитие има случаен характер.

Б2: Буря, градушка, пороен дъжд, наводнение

Буря (ураган, вихрушка, смерч) – обусловено от времето движение на въздуха при сила на вятъра над 15 м/сек. Вредите се изразяват в събаряне, счупване, скъсване, разкъсване, откъсване, отнасяне и други механични повреди или унищожаване на имущество. Заедно с преките вреди се покриват и тези от паднали върху застрахованото имущество части от сградата, дървета или клони. Ако силата на вятъра на мястото на вредата не може да се удостовери с документ, издаден от специализирани служби, то застрахованият следва да докаже, че:

1. движението на въздуха в непосредствена близост до мястото на застраховката е причинило вреди на сгради, били преди събитието в безупречно състояние, или върху други устойчиви обекти или

2. вредите при поддържани в безупречно състояние сгради са могли да бъдат причинени само от буря.

Не се покриват вреди върху сгради, които не са готови за обитаване.

Градушка – валеж от ледени зърна или парчета. В повечето случаи градушката се придружава от дъжд. Преките вреди се изразяват в счупване,

натрошаване или други механични повреди на имуществата, а косвените – в измокряне след счупване на стъкла, керемиди и др.

Не се покриват вреди върху имущества, оставени на открито или в сгради, които не са готови за нанасяне, а също и вследствие на проникването на валежа през незатворени прозорци и други отвори.

Пороен дъжд – падане на големи количества валеж за кратко време. Вредите се изразяват в измокряне, отнасяне, наводняване или затлачване. Не се покриват вреди върху имущества, оставени на открито или разположени в сгради, които не са готови за нанасяне, а също и вследствие на проникването на валежа през незатворени прозорци и други отвори.

Наводнение – разливане на големи количества вода на територията на застрахования обект вследствие на:

1. преливане извън бреговете (стените) на намиращи се над земята водоеми;
2. валежи от всякакъв вид и бързо топене на сняг или лед, повдигащо нивото на водата.

Вредите се изразяват в намокряне, затлачване, събаряне, отнасяне на застраховани имущества или наводняване на избени и други помещения.

Не се покриват вреди:

- а) в резултат на разграждане и/или скъсване на бентове, язовирни стени и други подобни съоръжения;
- б) на изкопи или строителни обекти, независимо дали са в процес на изграждане или са замразени, а също и на намиращите се в тях други имущества.

Б3: Тежест при естествено натрупване на сняг и/или лед – вредите се изразяват в събаряне, срутване или деформиране на сгради, съоръжения или инсталации, както и в повреждане на имущества, намиращи се в тях на съхранение, независимо дали снегът е паднал за кратко време в обилно количество или неговото натрупване е образувано в резултат на навяване от вятър. Покриват се и вреди върху застраховани имущества от естествено образуван лед, което причинява тяхното събаряне, срутване, деформиране, скъсване.

Не се покриват вреди, причинени от тежест при натрупване на сняг или образуване на лед вследствие намесата на човек, или вреди, които не биха възникнали, ако за имуществото е положена грижа на добър стопанин.

Б4: Измокряне на имущества вследствие изтичане на вода и пара от резервоари, тръбни инсталации и включените към тях уреди – получава се при спукване, избиване, пробиване или счупване на резервоара, инсталацията и включените към нея уреди. Покриват се и вреди, причинени от измокряне на имущества в резултат от забравени отворени водопроводни кранове. Инсталациите могат да бъдат водопроводни, канализационни, отоплителни (на пара или вода), климатични, а също и инсталации за подгриване на вода чрез слънчеви батерии. Вредите се изразяват в намокряне, наводняване,

повреждане или унищожаване на имущества. При наличие на увредено от намокряне друго застраховано имущество Застрахователят покрива и вредите върху самите уреди и инсталации, освен ако същите не са увредени от износване, корозия или фабричен дефект. Разходите за разкриване и закриване на инсталациите преди и след поправката им се покриват от лимита за необходимите разходи за ограничаване и/или намаляване на вредите.

Не се покриват вреди:

- а) в резултат на авария, настъпила при строителни или ремонтни работи;
- б) върху неизползвани, оставени без надзор или недовършени сгради, а също и върху намиращите се в тях имущества;
- в) резултат от авария на спринклерни или други инсталации за разпъскване на вода при пожар или напояване;
- г) резултат от разплискване на вода, вкл. и при миене;
- д) резултат от потъване или срутване на земни пластове, освен ако те не са причинени от изтичане на вода;
- е) причинени от влага или плесен;
- ж) вследствие на земетресение;
- з) в рамките на 10%, когато първопричината е в застрахования обект.

Б5: Удар от превозно средство или животно или авария с товарни и разтоварни машини при товарене и разтоварване.

Тази клауза не касае застраховките „Жилища и домашно имущество“, а друг вид движимо имущество.

Б6: Замръзване – получава се при понижаване на температурата на въздуха под 0⁰С, вследствие на което имуществовата се развалят, повреждат или унищожават. Покриват се и вреди, причинени в резултат от спукване на водопроводни, паропроводни и други инсталации вследствие необичайно ниски за даденото място и сезона температури.

Не се покриват вреди, причинени от измръзване (замръзване) на части от сграда, машини, съоръжения, инсталации, изкопни и строителни работи, които поради тяхното естество и предназначение постоянно са изложени на атмосферни условия, а също и вреди от измръзване (замръзване) на полуготова и готова продукция, настъпило след определените технологични срокове за нейното съхранение на открито.

Б7: Свличане и/или срутване на земни пластове или увреждане от действието на подпочвени води

Свличане на земни пластове – природо-обусловено откъсване и бавно движение от геоложки характер на земни маси по склонове и откоси, които под действието на тежестта си и на повърхностнотечащи или подпочвени води запълват естествени празнини. Вредите се изразяват в скъсване, напукване, пропадане или разрушаване на основи, стени и тавани на сгради, повреждане или разрушаване на съоръжения и инсталации, затрупване на имущества и др.

Не се покриват вреди, резултат от:

а) свличане на земни пластове в райони, които предварително (преди или по време на сключване на застраховката) са установени като свлачищни;

б) разрушаване, строителство, реконструкция или ремонт на имуществото;

в) изкопни строителни работи или изкопни работи в различни видове кариери;

г) свличания или пропадания на земни пластове в рудници и галерии на мини;

д) свойството на някои почви да се свиват или набъбват през различните сезони на годината поради изменение на почвената влага.

Изключени от покритието са и вреди, причинени от или представляващи:

е) нормално слягане на нови постройки, съоръжения или инсталации;

ж) слягане или движение на изкуствени насипи;

з) морска или речна брегова ерозия;

и) некачествено проектиране, изпълнение или използване на дефектни материали.

Срутване на земните пластове – внезапно, бързо и еднократно падане на големи земни или скални маси от планински масиви или от брегове, вследствие на изветрянето на скалите, отслабването на вътрешните им връзки и дълбокото им напукване. Вредите се изразяват в счупване, натрошаване, засипване, повреждане или унищожаване на имущества.

Не се покриват вреди върху дворове, паркинги, пътища, тротоари, външни стени, порти или огради, освен ако същите не са били увредени едновременно със застрахована сграда/и, а също и вреди, причинени от или представляващи морска или речна брегова ерозия.

Действие на подпочвени води – увреждане от водите, които се съдържат в земните пластове. Характерно за тях е наличието на водно ниво, водни струи или воден поток в почвената или скалната среда. Обикновената влага, свързана с подпочвените частици и необразуваща водно ниво, не е подпочвена вода. Вредите се изразяват в подкопаване на основите на сгради и съоръжения, увреждане на подземни съоръжения и комуникации и на намиращите се в тях инсталации, намокряне на стени и сутерени и намиращите се в тях имущества, които се разрушават, деформират, изгниват, ръждясват в резултат на внезапното им появяване.

Не се покриват вреди, изразяващи се в овлажняване, мухлясане, гниене на дървен материал, корозия на метални части, разрушаване на мазилки или отслабване на зидове и стени в резултат на бавното и продължително действие на подпочвена влага.

Изключено от покритието е и наводняването на изкопни строителни работи от подпочвени води, възникнали по време на изпълнението им или докато са замразени или на изкопни работи при различни видове кариери.

Клауза Б7 изисква задължително самоучастие на застрахования във всяка щета – 2% от застрахователната сума.

Б8: Морски вълни – представляват непрекъснато сменящо се състояние на водни маси в резултат на силен вятър, колебания в атмосферното налягане, приливи и отливи, подводни земетресения, вулканични изригвания и др. Вредите се изразяват в разрушаване, унищожаване, повреждане или отвлечане на сгради и имущества, изградени или намиращи се за ползване или за съхранение на бреговата линия.

Не се покриват вреди, резултат от действието на морските вълни върху имущества, намиращи се в български териториални води.

В групата на допълнителното покритие са включени 15 клаузи, обозначени с буквата „Д“.

Д1: Парични средства.

Покриват се парични средства, собственост на застрахования или такива, за които той носи отговорност, докато се намират в каси /трезори на посочен в полицата адрес, а също и по време на транспортирането им срещу рисковете:

а) Кражба чрез взлом (чл.195, ал.1, т.3 от Наказателния кодекс) на парични средства, намиращи се в каса /трезор, при условие, че са спазени всички изисквания за работа и охрана на обекта, до размера на застрахователната сума /лимитите на отговорност, посочени в полицата.

Трезор – помещение от сграда, което застрахованият използва за съхранение на пари и други ценни книжа, без да се включват съседни помещения или части от сградата, двор или открити пространства. Помещението следва да е пожарообезопасено и снабдено с изправна и функционираща сигнално-охранителна техника, свързана с органите на МВР.

б) Въръжен грабеж (чл. 198 от НК) на парични средства, намиращи се в трезор, при условие че са спазени условията за работа и охрана на обекта, до размера на застрахователната сума / лимитите на отговорност, посочени в полицата.

в) Въръжен грабеж на парични средства по време на транспортирането им с автомобил при условие, че са спазени изискванията на застрахователя за охрана на транспорта, до размера на посочените в полицата лимити на отговорност.

Не се покриват:

а) загуби на застрахования в рамките на договореното в полицата самоучастие;

б) загуби, причинени от служители на застрахования или обитатели на помещенията му;

в) загуби, причинени от злоумишлени действия на трети лица, изразяващи се в умишлен палеж и/или експлозия, друго разрушаване или увреждане – механично и/или химично на застрахованото имущество, вкл. и от поставяне на взривни устройства или материали;

г) загуби, причинени по време на войни, стачки, граждански вълнения, размирици и др. под. действия;

д) загуби или вреди на други имущества на застрахования извън застрахованите парични средства.

Д2: Умишлен палеж и/или експлозия – покрива се пълна загуба или частична вреда вследствие на пожар на застраховано имущество в резултат от умишлен палеж или други злоумишлени действия, както и щети вследствие злоумишлено използване на взривни устройства или материали. Застрахованият участва в покриването на всяка щета с предварително договорен процент и/или сума, посочени в полицата. Отговорността на застрахователя е до размера на застрахователната сума за дадената група имущества или в рамките на договорените лимити на отговорност.

Не се покриват вреди, причинени от служители на застрахования, членове на неговото семейство или домакинство, както и от лица, обитаващи на законно основание или допуснати със съгласие на застрахования в помещенията, както и в рамките на договореното самоучастие на застрахования във всяка щета.

Д3: Чупене на стъкла, витрини, рекламни надписи и табели.

Застрахователят предоставя покритие за счупени стъкла на прозорци и витрини в резултат на непосочени по-нататък като изключения причини. Покриват се също така вреди върху санитарен фаянс, огледала, стъклени лавици и други остъклени части на търговско оборудване, както и намиращите се в близост стоки. Отговорността на застрахователя е в рамките на договорените лимити на отговорност.

Не се покриват вреди:

а) възникнали при ремонти, реконструкция или промени на рекламните надписи или табели;

б) съществуващи преди предоставянето на това покритие;

в) последица от слягането на рамките и укрепващите стъклата конструкции в гаранционен период, след ремонт или първоначално предаване на сградата за експлоатация;

г) възникнали върху неукрепени стъкла;

д) настъпили в необитавани помещения (оставени без надзор или охрана в продължение на повече от 30 дни);

е) настъпили в резултат на естествено износване на електрическата или механическа част на рекламните знаци и табели;

ж) настъпили в резултат от експлозия или имплозия на осветителни тела в рекламни знаци и табели, както и при прекъсване на неоновите тръби в тях;

з) в рамките на договореното самоучастие на застрахования във всяка щета (минимум 10%).

Д4: Внезапно изтичане на вода от спринклерни инсталации – вредите върху застрахованите имуществва се изразяват в намокряне, наводняване, повреждане или унищожаване. В рамките на договорените лимити на отговорност застрахователят покрива както преките вреди върху имуществото, така и разходите за ограничаването или намаляването им.

Спринклерните инсталации включват: самия спринклер, резервоари за вода, разпределителни, алармени и помпени инсталации, вентили, други арматури и допълнителни тръбопроводи, обслужващи предимно спринклерната инсталация. Застрахованият е длъжен да поддържа спринклерната инсталация в техническа изправност и да спазва изискванията за периодичното ѝ проверяване от компетентни за това органи.

Не се покриват вреди:

- а) върху самата инсталация;
- б) причинени при изпитания под налягане или при умишлено напразно задействане на инсталацията;
- в) настъпили в резултат от измръзване на инсталацията, когато не са били взети необходимите мерки за предотвратяване на замръзването;
- г) причинени при реконструкция или ремонт на сградата или на самата инсталация;
- д) причинени при земетресение, експлозия, нагряване на огън, свличане/срутване на земни пластове;
- е) резултат от запушване на инсталацията;
- ж) в рамките на договореното самоучастие на застрахования във всяка щета.

Д5: Злонамерени действия на трети лица – изразяват се в разрушаване или увреждане (механично, химично) на застрахованото имущество, което при огледа на вредите трябва да е налице.

Не се покриват вреди:

- а) в резултат или във връзка с извършването на кражба чрез взлом;
- б) настъпили в необитаеми помещения, оставени без надзор или охрана в продължение на повече от 30 дни;
- в) в рамките на договореното самоучастие на ЗАСТРАХОВАНИЯ във всяка щета.

Д6: Земетресение – вертикално или хоризонтално разтърсване на земните пластове, причинено от внезапни естествени размествания и разломявания в кората или в по-дълбоки зони на земята. Покриват се вреди върху застраховано имущество, резултат от земетресение или пожар, възникнал вследствие на земетресение. Застрахователят покрива само вреди, за които са били предявени самостоятелни претенции за обезщетение като вредите, възникнали в рамките на първите 72 часа след първия трус, се считат за вреди от едно събитие. Застрахованият сам определя началния час, от който започва да тече този 72-часов период. Не се допуска препокриване на периодите помежду им.

Не се покриват вреди:

- а) върху основите на сградите (освен ако не е специално договорено срещу допълнителна премия);
- б) върху фрески и стенописи;
- в) върху резервоари и инсталации за вода, прикрепени към сградите – извън дворовете, стълбищата или други външни структури (освен ако това не е било изрично договорено);
- г) пряко или непряко причинени от възникнали или увеличени в резултат от ядрени реакции, радиации или радиоактивно замърсяване;
- д) причинени от подводни вълни или наводнение в резултат от земетресение;
- е) резултат от вибрации вследствие на земетресение (освен ако не е специално договорено при допълнителни условия и срещу допълнителна премия).

Специални изисквания за включване на риска “Земетресение” в покритието:

1. Застрахователната сума не може да надвишава 85% от застрахованата сума по клауза “А” на полицата. Останалите 15% представляват самозадържане на застрахования.

2. Застрахованият е длъжен да съдейства на Застрахователя при попълване на специален въпросник за оценка на риска.

3. Независимо от размера на самозадържането, Застрахованият участва с договорен процент от застрахователната сума в покриването на всяка щета, което води до съответно намаляване на премията: за 1% участие, отстъпката е 2,5%; за 2% – 5% и за 3% – 7,5%.

Д7: Загуба на доход от наем

Застрахователят покрива загуба на доход от наем за посочените в полицата помещения при условие, че същите бъдат негодни за обитаване или експлоатация в резултат на повреждане или разрушаване от покрито по полицата застрахователно събитие. Обезщетение се дължи за срок, не по-дълъг от реално необходимия за възстановяване на вредите, в рамките на договорената в полицата застрахователна сума.

Д8: Загуби или повреди на застраховано имущество, непосредствено причинени от стачки, локаути, граждански вълнения, бунтове и други подобни на тях действия, с изключение на:

- а) щети, вследствие на конфискация, реквизиция или разрушаване по заповед на правителството или други обществени институции;
- б) загуби, в резултат от прекъсване на работата;
- в) договореното самоучастие на застрахования във всяка щета.

Д9: Загуба на доход поради прекъсване на дейността. Клаузата касае застраховане на сгради и имущество на юридически лица.

Д10: Ударна/звукова вълна – покриват се преките щети върху недвижимо и трайно закрепено движимо имущество, настъпили вследствие на непредвидима, внезапна и случайна възникнала при взрив, свръхзвуково движение на тела и мощни електрически разряди ударна / звукова вълна.

Не се покриват:

- а) косвени щети от всякакъв вид, род и характер;
- б) щети в рамките на договореното самоучастие.

Д11: Късо съединение. Покриват се щети върху електрически уреди и апарати в резултат от случайно създадена връзка в електрическа верига между две точки с различен потенциал, в частност между изводите на захранващ източник, при което протича електрически ток със стойности, за които веригата не е била проектирана.

Не се покриват щети:

- а) вследствие токов удар – подаване от мрежата на ток с по-високо напрежение от стандартното, без при това да има нарушение във веригата;
- б) в резултат от неизправност в електрически уреди и апарати или в електрическа инсталация, в т.ч. от остаряла или повредена инсталация, предпазители с нестандартно висока проводимост и други, които следва да са били отстранени от застрахования.

Д12: Стоки на път. Клаузата не касае застраховката „Жилища и домашно имущество“.

Д13: Необходими разходи. Основателно направените разходи за предотвратяване или ограничаване на разрушителното действие на застрахователното събитие, за отстраняване на развалини и останки, наложително демонтиране и/или събаряне, подпиране и/или поддържане на частта или частите от застрахования обект, за почистване, за привеждане в нормално състояние, за подреждане на спасените имущества след събитието.

В рамките на договорените лимити застрахователят може да покрие и проектантски разноси и хонорари на инженери и архитекти – направените разноси за изработване на проектна документация, както и разходи за експертизи, съгласуване, узаконяване, нормативни изменения и други подобни, свързани с възстановяването /ремонта и въвеждането в експлоатация на унищожени или повредени имущества от настъпили събития, покрити по застрахователната полица.

Д14: Промяна мястото на застраховката

Покриват се пълна загуба или частична вреда на застраховано имущество при промяна на мястото на застраховката в резултат на пътно-транспортно произшествие или авария на транспортиращото превозно средство, както и при товаренето и разтоварването му. Покритието по тази клауза се отнася само за имущества, посочени в съответен Добавък към полицата и за определения в него срок. Застрахованият е длъжен да опакова, укрепя, натовари и разтовари по подходящ начин транспортираните имущества.

Не се покриват вреди:

- а) върху опасни товари или в резултат от превозването на такива;
- б) върху пари, чекове, документи, пощенски записи или счетоводни книги, скъпоценни метали и камъни, бижута, часовници, кожи и кожени изделия;

в) резултат от некачествено или неподходящо опаковане или укрепване, както и при неправилно товарене или разтоварване;

г) вследствие кражба чрез взлом, грабеж, вандализъм, липси или необяснима загуба, както и след кражба или грабеж на цялото МПС, превозващо имуществата;

д) в рамките на договореното самоучастие.

Д15: Имущества „под условие“

Въз основа на писмена договореност застрахователят предоставя покритие за:

1. имущества, държани на законно основание от застрахования – наети, приети за ремонт, обработка или съхранение и намиращи се на мястото на застраховката;

2. имущества, обект на залог или ипотека, учредени според законните изисквания.

Допълнително покритие по застраховка „Жилища и домашно имущество“ може да се добави към отговорността на застрахователя, само ако е включено и основното покритие. В много от случаите на допълнително покритие ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД налага франшизи. За различните рискове техният размер варира и се определя съобразно големината на застрахователната сума. Например:

- парични средства (в трезори) – до 10% от застрахователната сума;
- транспортиране на парични средства – до 10% от застрахователната сума;
- умишлен палеж или експлозия - до 10% от застрахователната сума;
- чупене на стъкла, витрини, рекламни надписи и табели – до 10% от застрахователната сума;
- внезапно изтичане на вода от спринклерни инсталации – до 10% от застрахователната сума;
- земетресение – от 1% до 3% от застрахователната сума;
- загуба на доход от наем – самоучастието е в дни – обикновено се приемат 7 дни;
- гражданска отговорност (граждани) – до 10% от застрахователната сума;
- обща гражданска отговорност за фирми – до 10% от застрахователната сума.

Застрахователната сума по застраховка „Жилища и домашно имущество“ представлява горната граница на отговорност на ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД. Нейният размер се договаря между застрахователя и застрахования и зависи от пазарната стойност на сградата и намиращото се в нея имущество. ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД прилага лимити на застрахователната сума. Например, по основното покритие този лимит е 100 000 лева, а за риска „Кражба чрез взлом, вандализъм, грабеж“

отговорността на застрахователя не бива да надхвърля 10 000 лева. Тези лимити могат да бъдат увеличени само след изрично разрешение от централата на дружеството.

Разглежданата застраховка „Жилища и домашно имущество“ не предлага застрахователно покритие срещу рисковете "кражба чрез взлом, вандализъм, грабеж", "злонамерени действия на трети лица", "чупене на стъкла" и "умишлен палеж или експлозия" за сгради, които са разположени във вилни или курортни зони, обитавани сезонно или необитавани повече от 15 дни.

3. Премиен приход на ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД по застраховката „Жилища и домашно имущество“

Развитието на даден вид застраховане обикновено се свързва с реализирания от застрахователните дружества премиен приход. Върху неговия размер оказват влияние редица фактори, по-важните от които са (Ерусалимов & Илиев, 2022):

- броят на застрахованите обекти;
- пазарната стойност на застрахованите обекти;
- застрахователната сума, за която са застраховани обектите;
- тарифното число на застрахователя;
- разноските на застрахователя по сключването и изплащането на застрахователни обезщетения;
- прилаганата система за изплащане на обезщетение.

За целите на изследването ще разгледаме три от основните фактори, които влияят върху премиения приход по застраховка „Жилища и домашно имущество“. Това са: брой застраховани обекти, застрахователна сума на застрахованите обекти и прилаганите от застрахователното дружество тарифни числа.

Таблица 1

Брой застраховани обекти и застрахователна сума по застраховка „Жилища и домашно имущество“ за периода 2017–2022 година

Година	Брой застраховани обекти (бр.)	Изменение в броя на застрахованите обекти (%)	Застрахователна сума по сключени през т.г. застраховки (хил. лв.)	Изменение на застрахователна сума по сключени през т.г. застраховки (%)
2017	8 248	-	501 367	-
2018	7 135	-11	451 103	-10,03
2019	6 692	-9	422 493	-6,34
2020	6 400	-4	419 603	-0,68
2021	6 458	1	454 885	8,41
2022	6 693	4	510 383	12,20

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД и изчисления на автора

Данните в Таблица 1 показват спад в броя на застрахованите обекти за разглеждания период. Спрямо базовата 2017 година този спад е с 19%. Най-голям той е през 2018 и 2019 година, съответно 11% и 9%. От 2021 година обаче тенденцията се обръща и броят на сключените застраховка „Жилища и домашно имущество“ от ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД нараства, за да достигне 6 693 броя.

Намаление се забелязва и при размера на застрахователната сума. Това с особена сила важи отново за 2018 и 2019 година. След това обаче тенденцията се обръща и застрахователната сума по застраховка „Жилища и домашно имущество“ започва да расте. През 2022 година нарастването е значително (12,20%). Тогава поетата от застрахователя отговорност по тази застраховка изпреварва и базовата 2017 година и надминава 510 милиона лева. За целия период нарастването е с 1,8%, което на фона на отбелязаното намаление в броя на застрахованите обекти показва, че застрахователното дружество приема в своята застрахователна съвкупност по-големи по стойност обекти. Това е една от предпоставките за нарастване и на реализирания премиен приход по въпросната застраховка.

Таблица 2

Премиен приход на ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ по застраховка „Жилища и домашно имущество“ за периода 2017–2022 година

Година	Премиен приход (лв.)	Изменение на премиения приход (%)
2017	441 805,59	-
2018	421 859,35	-4,51
2019	413 519,48	-1,98
2020	432 609,67	4,62
2021	485 242,65	12,17
2022	566 944,06	16,84

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД и изчисления на автора

Данните в Таблица 2 показват първоначален спад на реализирания от ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД премиен приход по застраховка „Жилища и домашно имущество“. Това отново се отнася за 2018 и 2019 година. От 2020 година тенденцията се обръща и застрахователят отчита непрекъснато нарастване на този показател. Спрямо базовата 2017 година нарастването е с цели 28,32%. На фона на намаления брой застраховани и нарасналата само с 1,8% застрахователна сума последното е индикатор за увеличаване на средния размер на застрахователната премия. Тя, освен от застрахователната сума, зависи и от определените от застрахователя тарифни числа. Те от своя страна зависят от броя и вида на покритите от застрахователя рискове. Както вече беше отбелязано, по застраховка „Жилища и домашно имущество“ ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД предлага три вида покрития (основно, разширено и допълнително). След включване в отговорност на застрахователя рискове от основното покритие е възможно да се добавят и

такива от разширеното, и от допълнителното покритие. Това ще се отрази на тарифните числа, с помощта на които ще бъде определен размерът на застрахователната премия.

Таблица 3

Тарифни числа на ЗАД ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ по застраховка „Жилища и домашно имущество“, в промил от застрахователната сума или определения за съответния риск лимит

Вид на имуществото	Основно покритие	Разширено покритие		Допълнително покритие				
	А	Б7	Б8	Д2	Д5	Д8	Д10	Д11
	‰	‰	‰	‰	‰	‰	‰	‰
Жилищни сгради	1,00	0,20	0,10	0,10	0,10	0,50	0,05	х
Домашно имущество	1,00	0,20	0,10	0,10	0,10	0,50	0,05	х
Техника и ел. уреди	1,00	0,20	0,10	0,10	0,10	0,50	0,05	1,00
Произведения на изкуството	2,00	0,20	0,10	0,10	0,10	0,50	0,05	х

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД

Тарифното число, с помощта на което се определя размерът на застрахователната премия за конкретна, избрана от застрахователя застрахователна комбинация, се определя като сума между тарифните числа за всяко отделно покритие. Например, ако към основното покритие за жилищната сграда (Клауза А) се добави разширено покритие за рисковете „Свличане и/или срутване на земни пластове или увреждане от подпочвени води“ (Клауза Б7) и „Повреда от морски вълни“ (Клауза Б8), както и допълнителни покрития за рисковете: „Умишлен палеж“ (Клауза Д2); „Злонамерени действия на трети лица“ (Клауза Д5) и „Ударна/звукова вълна“ (Клауза Д10), то тарифното число с помощта на което ще се определи размерът на застрахователната вноска ще бъде сумата от тарифните числа: $1,00 + 0,20 + 0,10 + 0,10 + 0,10 + 0,05 = 1,55\%$. То ще бъде умножено по размера на застрахователната сума, определена за застрахованото жилище, и по този начин ще се намери размерът на застрахователната премия, която застрахователят трябва да заплати. Процедурата по определянето на тарифното число за домашното имущество, техника и електроуреди и произведения на изкуството е същата.

В застрахователната теория земетресението се счита за катастрофичен риск по отношение застраховането на сгради. В съседните на България страни – Румъния и Турция се създадоха застрахователни пулове, а застраховката срещу риска земетресение стана задължителна. Така рискът се изравнява на по-широка основа и застрахователите могат да натрупат солидни резерви за изплащане на обезщетения. В България покритието срещу риска земетресение е доброволно и противно на теорията много застрахователни

дружества, работещи на българския застрахователен пазар, покриват този риск, което ги излага на повишен технически риск. ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД също попада в групата на застрахователите, при които е възможно да се сключи застраховка „Жилища и домашно имущество“ в която има покритие и за риска „Земетресение“. Описаната по-горе Клауза Дб допуска в застрахователното покритие да бъдат включени вредите вследствие на земетресение или на пожар, възникнал вследствие на земетресение. Разбира се, тук застрахователят налага много ограничения, както и безусловна франшиза в размер на 15% от застрахователната сума.

ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД диференцира тарифната си ставка за риска „Земетресение“ според района на страната, в който се намира застрахованото жилище. В тарифата на дружеството присъстват четири зони, според степента на риск за съответното населено място. Например, в рисковата зона I са включени градовете: Варна, Бургас, Девин, Нови Пазар, Кърджали. Рисковата зона II обхваща градовете: Велико Търново, Видин, Враца, Габрово, Добрич, Ловеч, Монтана, Плевен, Разград, Русе, Силистра, Смолян, Търговище, Хасково, Шумен и Ямбол. Рисковата зона III се отнася за градовете: Благоевград, Свищов, Горна Оряховица, Балчик, Каварна, Попово, Кюстендил, Перник, Пловдив, Сливен и София. Рисковата зона IV обхваща градовете: Ихтиман, Пазарджик и Стара Загора.

Таблица 4

Тарифни числа за риска „земетресение“ на ЗАД ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ по застраховка „Жилища и домашно имущество“, в промил от застрахователната сума

Земетръсна зона	Жилищни сгради	Домашно имущество
	‰	‰
Първа зона	0,15	0,10
Втора зона	0,45	0,25
Трета зона	1,35	0,75
Четвърта зона	4,00	2,25

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД

С показаните в Таблица 4 промили се завишава тарифното число при включването на риска „Земетресение“ в покритието на застрахователното дружество. Въпреки че нашата страна е относително малка по територия, се вижда, че ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД прави сериозно диференциране на тарифната ставка според региона, в който се намира населеното място. Разликата между I и IV рискови зони при застраховането на сградата е повече от 26 пъти, а при застраховането на домашното имущество, намиращо се в нея, повече от 22 пъти.

Освен това по отношение риска „Земетресение“ ЗАД „ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД прави допълнително диференциране на тарифната ставка според възрастта на застрахованата сграда и броя на етажите в нея.

Таблица 5

Коефициент за определяне на тарифната ставка за риска „Земетресение“ по застраховка „Жилища и домашно имущество“

Височина – етажи		Година на построяване	
от 1 до 6	1,00	до 1965	1,25
от 7 до 14	1,05	1965-1978	1,15
над 14	1,10	1979-1988	1,05
		след 1989	1,00

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД

Коефициентите, показани в Таблица 5, служат за окончателното определяне на тарифното число за риска „Земетресение“. Например, ако застрахованото жилище е построено през 1980 година и е на 10 етажа, тарифното число ще се умножи допълнително по 1,05 и по 1,10.

4. Застрахователни плащания на ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД по застраховката „Жилища и домашно имущество“

Другият основен показател, който оказва влияние върху развитието на даден вид застраховане, е изплатеното от застрахователите обезщетение. Той се свързва с уреждането на щетите в общото застраховане. В специализираната литература този процес се определя като „съвкупност от последователни действия, с които се цели да се установи:

- настъпването на застрахователното събитие;
- наличието на застрахователен случай;
- размерът на настъпилата щета;
- размерът на застрахователното обезщетение, което застрахователят ще изплати (Ерусалимов, 2021).

Процесът по уреждане (ликвидация) на щетите, в разглежданото от нас застрахователно дружество, е изграден в няколко стъпки. Първата от тях е уведомяване на застрахователя за настъпила щета. Сроктът за уведомяване при настъпване на застрахователно събитие е 7 дни от узнаването. При рисковете „Кражба“ или „Грабеж“ срокът за уведомяване не може да бъде по-кратък от 24 часа от узнаването за събитието.

Следващата стъпка е завеждане на преписка. След приемане уведомлението за щета застрахователят открива преписка по щетата и тя се завежда в съответен регистър, където се отбелязват:

- номер на щетата;
- име на застрахования или на трети увредени лица;
- дата на съобщаване за щетата и/или получаване на уведомлението за щета;
- дата на застрахователното събитие;
- вид на застрахователното събитие;

- номер на застрахователната полица;
- срок на валидност на полицата (начало и край).

Едновременно с това се комплектова и преписка, която първоначално трябва да съдържа:

- уведомление за щета;
- копие от застрахователния договор, заявлението за застраховане и всички съпътстващи го документи, допълнителни клаузи и договорености (ако има такива);
- справка за платената до момента застрахователна премия по полицата.

Представеният набор от документи, които впоследствие се добавят към преписката (протоколи, експертизи, становища на вещи лица, счетоводни справки, документи от ППО и РПУ и др.), се записват от вътрешната страна на обложката на преписката в хронологичен ред, като се отбелязва и датата на постъпването им. Застрахователят извършва проверка на представената преписка и дава на застрахования или на трети увредени лица документ, който съдържа:

- уникалният номер на заведената претенция (щета);
- датата на завеждане на претенцията (щетата);
- общи предписания за непромяна състоянието на увреденото имущество и неговото запазване от по-нататъшно увреждане.

При кражба чрез взлом или щети на материални запаси служител на застрахователя трябва незабавно да посети обекта, където е настъпило събитието, и да осигури неговото запечатване до извършване на оглед от компетентните органи (полиция, пожарна, ДВСК, др.под.).

За извършване на огледа при констатиране на застрахователното събитие и определяне размера на вредите застрахователят сформира комисия, която следва да включва:

- представител на застрахователя;
- вещо лице или лица, наето от застрахователя.

Наемат се достатъчен брой вещи лица за цялостното обследване на причините за настъпване на въпросното събитие и размера на нанесените вреди. Застрахованият може също да наеме вещи лица, като съответно поеме разноските за това.

Страните по застрахователната полица както и третите увредени лица се договарят за ден и час за извършване на огледа. Желателно е това да стане до 3 (три) работни дни от постъпване на уведомлението за щета, а при рисковете „Пожар” и „Кражба” чрез взлом – до 24 (двадесет и четири) часа. Ако щетата е причинена от трето лице или причината за щетата е на външно за застрахования място, застрахованият следва да осигури присъствието на виновното лице по време на огледа, както и достъп до източника на щетата. Отсъствието на виновното лице обаче не бива да бъде основание за отлагане на огледа. Не е допустимо също, огледът да се извършва само от един

представител на застрахователя. Изключение може да се направи за оглед на щети от счупени стъкла.

След огледа се съставя констативен протокол, който трябва да съдържа подробно описание на нанесените щети. Когато събитието е по застрахователна полица, сключена от служител на ЗАД “ОЗК - Застраховане” АД, огледът трябва задължително да бъде извършен от двама служители на компанията. Констативен протокол се съставя и подписва при първоначалния и при всеки допълнителен оглед. Всички останали документи и информация, съпътстващи огледите на събитието, са части от него и трябва да бъдат записани в него като такива.

Съставеният констативен протокол трябва да съдържа:

- № на щета;
- № на полицата;
- име и адрес на застрахования по полицата или трети увредени лица;
- дата на огледа;
- състав на комисията – трите имена, длъжност или функция;
- наименование на пострадалия обект;
- точен адрес на пострадалото имущество (на обекта);
- изчерпателно описание на събитието (белези на проявление);
- евентуалните причини за него (по информация на клиента или по външни белези);
- дата и час на настъпване на събитието;
- компетентни органи, които са уведомени за събитието;
- компетентни органи, които са посетили обекта;
- свидетели на събитието (имена, адреси, др. данни);
- виновни лица (имена, адреси, др. данни), когато вината им е доказана или доказуема;
- състояние на обекта и на застрахованите имущества преди събитието и в момента на огледа (поддръжка, съхранение и др.под., видни или за които е получена информация при огледа);
- изчерпателно описание на видимите щети (увредени или погинали имущества) – вид, количество и други белези съобразно събитието;
- препоръки за ограничаване или намаляване размера на нанесените вреди – запечатване на помещения или затваряне на цели обекти, съхраняване на запазени имущества или части от тях (преместване, допълнителна обработка, др.под.), незабавно отремонтване на увредени имущества (с цел предпазване от по-сериозно увреждане или цялостно погиване), др. препоръки за недопускане увеличаването на вредите, съгласно Общите условия на застраховките;
- препоръки за предотвратяване на бъдещи подобни събития - за подобряване на рисковата ситуация, отстраняване на източниците на опасност и за недопускане на следващи подобни събития.

При необходимост към протокола могат да се е съставят отделни описания и приложения за вида и размера на щетата. В този случай е необходимо, всички членове на комисията да ги подпишат.

Когато се съставя протокол за допълнителен оглед, към заглавието се добавя “Допълнителен оглед № ...”, като част от описаната по-горе информация не е необходимо да се записва отново и в тези протоколи, а само различаващата се информация от протокола на първия оглед. Констативният протокол се съставя и подписва в толкова екземпляра, колкото са страните по него и им се предоставя.

Набавянето на необходимите документи със съществено значение за доказване на застрахователното събитие по основание и размер е задължение на застрахования или на третите увредени лица.

Съгласно изискванията на ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД необходимите документи са:

- По отношение доказване на застрахователното събитие – всички документи, характеризиращи настъпилото събитието (място, дата, час, причини, свидетели, виновни лица, класификация от компетентните органи, други подобни) и даващи основание на застрахователя да определи дали същото е покрито по застрахователната полица и дължи ли обезщетение за него.

- По отношение доказване размера на вредите – това са документите, определящи действителния размер на вредите (количество и вид на вредите, счетоводни стойности, договори и документи за възстановяване и закупуване, запазени части и вторични суровини, други подобни), въз основа на които застрахователят определя размера на дължимото от него обезщетение.

Застрахованият или третите увредени лица декларират началната информация за щетата и предоставят изисканите им от застрахователя документи, а извършващите огледите и „ликвидирацията“ щетата трябва да проверят подаваната информация и при необходимост да изискат потвърждението ѝ или да направят контролна проверка чрез наети от компанията специалисти.

Изискването на *допълнителни доказателства* от застрахования или третото увредено лице, които са необходими за установяването на основанието и размера на претенцията, става писмено най-късно в срок от 45 (четиридесет и пет) дни от представянето на първоначалните доказателства, определени с договора. Представените допълнителни документи се описват в корицата и завеждат към вече образуваната преписка по щетата, като върху тях се поставя дата на завеждане.

При всяка щета е възможно, съобразно конкретният вид застраховка, тези списъци да бъдат частично променени или допълнени и с други документи и информация, но основната насока за доказване на основанието и размера на вредите остава същата. Не се допуска изискване на дока-

зателства, с които застрахованият или третите увредени лица не може да се снабдят, поради съществуващи нормативни пречки или липсата на правна възможност за осигуряването им, както и на такива, за които може да бъде направена благоразумна преценка, че нямат съществено значение за установяването на основанието и размера на претенцията и целят необосновано забавяне и удължаване на процедурата по уреждане на претенцията.

Кореспонденцията между страните започва още с подаване на уведомление за настъпило събитие в писмен вид – в свободен текст или по образец на ЗАД “ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ” АД и продължава във всички фази на процеса по ликвидация на щетата до окончателното ѝ приключване, независимо дали с плащане на обезщетение или с писмо за отказ. Кореспонденцията е в писмена форма във всички етапи на ликвидационния процес.

Няколко са основните подходи при отстраняване на вредите, ликвидация на щетата и изплащане на дължимото обезщетение:

- подмяна на увредено или погинало имущество с друго такова;
- ремонт или възстановяване на увредено имущество от външна специализирана фирма;
- ремонт или възстановяване на увредено имущество със собствени сили от застрахования;
- изчисляване на обезщетението по цени на застрахователя – използва се за начин на обезщетяване, когато застрахованият няма намерение или възможности за възстановяване на претърпените вреди или взема решение за коренна промяна на съществуващото положение, поради което иска от застрахователя да направи изчисления по приет от него или договорен между страните начин на ценообразуване;
- преценка на увредените имущества – когато увредените имущества са функционално годни за употреба, а основно вредите се отнасят до техния външен вид;
- изчисляване на обезщетението за увредените елементи като част от застрахователната сума на актива, в който те се включват – използва се в много редки случаи, когато не е възможно да се определи степента на подзастраховане на увредените.

При окончателно оформяне на преписката по щетата служителят, който отговаря за процеса, може да изиска допълнителни документи за окончателното ѝ приключване, съгласно изискванията на Кодекса за застраховане.

Такива допълнително подписани документи могат да бъдат:

- Декларация за намерени откраднати вещи, подписана от застрахования – за щети при “кражба чрез взлом”, “въоръжен грабеж”, кражба на СПС”.
- Декларация за възстановяване на щети – когато обезщетението се изчислява по цени на Застрахователя.

- Протокол за прихващане на вноски – когато по ползваната застрахователна полица предстоят плащания на разсрочени вноски на застрахователната премия.

- Разрешение от трето ползващо лице – когато полицата е в полза на трето лице (банка–кредитор, др.) или увреденото имущество е чужда собственост (застраховано е от ползвателя по силата на договор), обезщетението може да бъде изплатено на застрахования само след писмено разрешение от банката или собственика на имуществото.

Приключването на щетата става с изготвяне на писмен доклад по нея, който се изготвя от оторизирания служител на дружеството, съгласно изчерпателно попълнен образец, по който се прави окончателна рекапитулация с всички допълнения и редукиции.

Дължимото обезщетение се изплаща само по банков път, в сроковете, посочени в приетите правила. Мотивираният писмен отказ за изплащане на застрахователно обезщетение се изпраща с писмо с обратна разписка, като в него се указват и възможностите, и срокът, в които отказът може да се обжалва. Когато щетите са в особено голям размер и когато застрахованият не може сам да финансира възстановяването на вредите, застрахователят може да плати авансово част от щетата или да финансира периодично нейното възстановяване, успоредно с извършените работи. Това става само в случай, че основанието за плащане е доказано неоспоримо и застрахователят дължи направените разходи за възстановяване.

Пряко влияние върху изплатените застрахователни обезщетения би следвало да има броят на пострадалите застраховани обекти.

Таблица 6

Брой пострадали обекти и изплатени обезщетения от ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД по застраховка „Жилища и домашно имущество“ за периода 2017–2022 година

Година	Брой пострадали обекти (бр.)	Изменение в броя на пострадалите обекти (%)	Изплатени обезщетения (лв.)	Изменение на изплатените обезщетения (%)
2017	253	-	109 851,01	-
2018	223	-11,86	140 910,53	28,27
2019	170	-23,77	122 465,09	-13,09
2020	184	8,24	132 181,99	7,93
2021	207	12,50	146 412,61	10,77
2022	205	-0,97	241 933,99	65,24

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД и изчисления на автора

От данните в Таблица 6 се вижда, че е налице намаление на броя на пострадалите обекти. За целия период, спрямо базовата 2017 година, това

намаление е с почти 19%. Въпреки констатирания спад ясно се забелязва увеличението при изплатените обезщетения. С изключение на 2019 година, когато и броят на пострадалите е най-малък (170), увеличение на показателя има през всички останали години. За целия период, спрямо базовата 2017 година, то е с над 120%. Това показва, че средното обезщетение нараства, което може да се дължи на следните причини:

- увеличаване честотата на предявените пред застрахователя претенции;
- пострадалите обекти са със застрахователна сума над средната за застрахованата съвкупност;
- застрахователното покритие е разширено с допълнителни рискове.

Първата от описаните възможности може да се дължи и на така наречените застрахователни измами.

Таблица 7

Честота на предявените претенции по застраховка „Жилища и домашно имущество“ в ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД за периода 2017–2022 година

Година	Сключени застраховки	Предявени претенции	Честота на предявените претенции
	бр.	бр.	%
2017	8 248	253	3,07
2018	7 135	223	3,05
2019	6 692	170	2,54
2020	6 400	184	2,88
2021	6 458	207	3,21
2022	6 693	205	3,06

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД и изчисления на автора

Изчисленията, показани в Таблица 7, показват, че честотата на предявяваните през годините на наблюдение претенции се колебае около 3%. Най-голяма е тя през 2021 година (3,21%), а най-малка през 2019 година (2,54%). Тези числа показват стабилност в резултатите и отхвърлят хипотезата за възможни застрахователни измами, които да са довели до повишаване размера на изплатените обезщетения.

Очевидно, през годините на наблюдение, в застрахователната съвкупност попадат обекти с по-висока застрахователна сума и това вече беше установено в настоящото изследване. Това неминуемо води и до повишаване размера на застрахователните плащания.

По отношение на третата възможност за повишаване на изплатените застрахователни обезщетения ЗАД “ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ” АД успява във времето да разшири своето покритие по застраховката „Жилища и домашно имущество“, което се отразява както на реализирания премиен приход, така и на изплатените застрахователни обезщетения.

За да оценим качеството на застрахователната работа и състоянието на застраховка „Гражданска отговорност на автомобилистите“ ще изчислим показателя квота на щетите. Този показател може да се разглежда в две основни разновидности:

- бруто квота на щетите и
- нето квота на щетите.

Бруто квотата на щетите представлява отношение между изплатените застрахователни обезщетения и реализирания премиен приход от застрахователите по даден вид застраховане. Чрез този показател се дава една обща представа за състоянието на конкретния вид застраховане, без обаче да се отчитат направените разноски за издръжка на застрахователната дейност. В случая не се прави диференциация на застрахователната премия по нейните съставни части. Известно е, че плащанията на застрахователя може да се обособят в основни групи:

- във връзка с поетата от него отговорност към застрахованата съвкупност (застрахователни обезщетения);
- във връзка с издръжката на дейността му (разноските на застрахователя) (Ерусалимов & Василев, 2018, стр. 78).

Така и застрахователната премия се калкулира и отчита пред КФН по нейните съставни части като:

- нето премия (която е предназначена да покрие плащанията на обезщетенията);
- бруто (тарифна) премия (която покрива всички плащания на застрахователя, без оглед на тяхното предназначение).¹

Затова тук ще се спрем на показателя Нето квота на щетите.

Таблица 8

Нето квота на щетите по застраховка „Жилища и домашно имущество“ в ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД за периода 2017–2022 година

Година	Премиен приход	Разноски на застрахователя	Нето пре-миен приход	Изплатени обезщетения	Нето квота на щетите
	лв.	лв.	лв.	лв.	%
2017	441 805,59	103 796,91	338 008,68	109 851,01	32,50
2018	421 859,35	100 719,19	321 140,16	140 910,53	43,88
2019	413 519,48	99 034,58	314 484,90	122 465,09	38,94
2020	432 609,67	103 143,75	329 465,92	132 181,99	40,12
2021	485 242,65	118 625,90	366 616,75	146 412,61	39,94
2022	566 944,06	138 998,96	427 945,10	241 933,99	56,53

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД и изчисления на автора

Изчисленията и представени в Таблица 8 стойности за нето квотата на щетите показват колебание през отделните години. Най-малка стойност

¹ Повече за застрахователната вноска и нейните съставни части вж. (Ерусалимов & Василев, 2018, стр. 71-80).

показателят заема през 2017 година (32,50%), а най-голяма през 2022 година (56,53%). Това може да се дължи на относителния дял на разноските в структурата на застрахователната премия.

Таблица 9

Относителен дял на разноските по застраховка „Жилища и домашно имущество“ в ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД за периода 2017–2022 година

Година	Премиен приход	Разноски на застрахователя	Относителен дял на разноските
	лв.	лв.	%
2017	441 805,59	103 796,91	23,49
2018	421 859,35	100 719,19	23,88
2019	413 519,48	99 034,58	23,95
2020	432 609,67	103 143,75	23,84
2021	485 242,65	118 625,90	24,45
2022	566 944,06	138 998,96	24,52

Източник: ЗАД „ОЗК-Застраховане“ АД и изчисления на автора

Изчисленията, представени в Таблица 9, показват, че няма съществена промяна в тарифата на ЗАД “ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ” АД по отношение структура на застрахователната вноска. Делът на разноските в застрахователната премия е около 24% и е в рамките на нормалното за застраховането на сгради и имущество.

Въпреки очерталата се тенденция на повишаване стойностите на разглеждания показател във времето, застраховката може да бъде определена като печеливша за застрахователя. Рискът може да показва отклонения през отделните години. Затова, когато се прави оценка на неговата големина, е необходимо да се вземе подходящ период за наблюдение. Практиката показва, че при застраховането на сгради и домашно имущество 5 последователни години са достатъчни, за да се очертае тенденцията при развитието на риска. В случая периодът на наблюдение е 6 години, а средно претегленият показател за нето квотата на щетите е 42,61%. Това означава, че при застраховката „Жилища и домашно имущество“, предлагана от ЗАД “ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ” АД, на всеки 100 лева събрана застрахователна премия се падат 42,61 лева изплатени обезщетения. Достигнатото през 2022 година ниво от 55,63% по-скоро показва подобряване отношението на застрахователното дружество към неговите клиенти и по-добро отчитане на еквивалентния принцип в застраховането, върху който се изграждат всички застрахователно технически величини.

Заклучение

Застраховането на сгради и домашно имущество, като част от застраховането „Пожар и природни бедствия и други щети на имущество“, има

сериозен потенциал за развитие. ЗАД “ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ” АД се опитва да постигне това посредством включване на допълнителни рискове в своето покритие и достигане до по-голям брой клиенти. За съжаление през наблюдавания период (2017–2022 година) броят на сключените застрахователни договори намалява. Въпреки това се забелязва нарастване на поетата от застрахователя отговорност, което говори, че застрахователното дружество приема в своята съвкупност по-големи по стойност обекти.

На фона на само 1,8% нарастване на застрахователната сума за наблюдавания период застрахователят отчита цели 23,32% увеличение на реализирания премиен приход. Това основно се дължи на включването на повече рискове в отговорност на застрахователя, което води до нарастване на средната застрахователна премия.

По отношение на другия основен показател в изследването беше установено, че въпреки намаляващия във времето брой на пострадалите обекти, изплатените от застрахователя обезщетения чувствително нарастват. Констатираното нарастване за периода е със 120%, а причините за него отново се дължат на разширеното с допълнителни рискове застрахователно покритие.

Нарастване във времето беше констатирано и по отношение показателя нето квота на щетите, с помощта на който се определя състоянието на застраховката. Това нарастване обаче по-скоро доближава предлаганата от ЗАД “ОЗК-ЗАСТРАХОВАНЕ” АД застраховка „Жилища и домашно имущество“ до нормалните стойности, съобразно водещия в застрахователно техническите изчисления еквивалентен принцип. При средно претеглена стойност на показателя от 42,61%, застраховката може да се счита за печеливша. Достигането до 56,53% на нето квотата на щетите през 2022 година само показва, че застрахователно дружество все повече се съобразява с основните принципи, на които се гради застраховането.

Използвани източници

- Драганов, Х., Илиев, Б., Ерусалимов, Р., & Василев, В. (2008). Анализ на дейността на застрахователното дружество. В. Търново: Фабер.
- Ерусалимов, Р. (2021). Отражение на Ковид-19 върху застрахователните плащания по застраховка „Каско“ на МПС в България. *Международна научно-практическа конференция „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век – тенденции и предизвикателства“*. 1, стр. 274. Свищов: АИ „Ценов“.
- Ерусалимов, Р., & Василев, В. (2018). *Икономика на застраховането*. Свищов: АИ „Ценов“.
- Ерусалимов, Р., & Илиев, Н. (2022). Отражение на Ковид-19 върху развитието на застраховка „Каско на МПС“ в България. *Бизнес управление* (1), 40.
- ЗАД „ОЗК-Застраховане“. (2023). Извлечено от Застрахователно дружество „ОЗК Застраховане“: <https://www.ozk.bg/>

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЩОВ

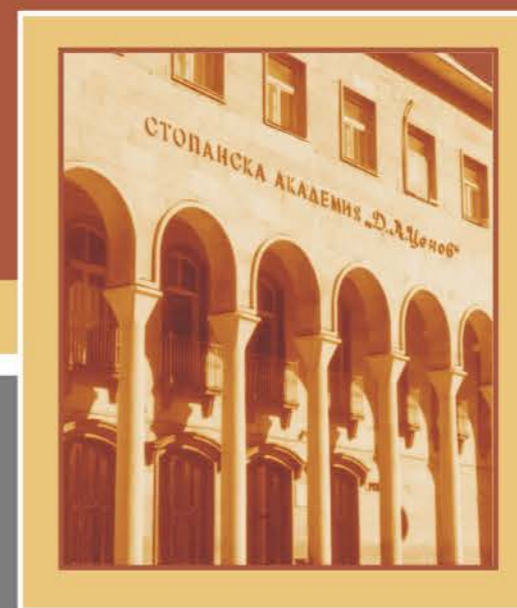
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ

ГОДИШЕН

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
НА ДОКТОРАНТИ

Том XVI, 2023

Книга 19

Том XVI, 2023 г.
Книга 19

Академично издателство
„ЦЕНОВ“ - Свищов

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Красимира Славева – главен редактор
Проф. д-р Марина Николова – зам. главен редактор
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Петранка Мидова
Доц. д-р Николай Нинов
Доц. д-р Людмил Несторов

Екип за техническо обслужване:

Анка Танева – стилев редактор
Ст. преп. Иванка Борисова – превод и редакция
на английски език
Милена Александрова – технически секретар

Съдържание

Студии

Васил Пламенов Василев ТРАНСПОРТ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ: ФОРМИ НА ПРОЯВЛЕНИЕ И МЕХАНИЗМИ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕ	5
Гергана Филипова Павлова СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ДОХОДИТЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ СТОПАНСТВА ЗА ПЕРИОДА 2007 – 2022 ГОДИНА	26
Грета Иванова Иванова ПОДБОР НА СЛУЖИТЕЛИ В ДЪРЖАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ И ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛАГАНЕ	49
Йордан Чорбаджийски ОПТИМИЗИРАНЕ НА ЕКСПОРТА В СЕКТОР ВИНОПРОИЗВОДСТВО ПО ПРИМЕРА НА ВИНАРСКА ИЗБА „ЧЕРНОМОРСКО ЗЛАТО“ АД	76
Мария Анастасова Хаджихристева СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ЗДРАВНОТО СЪСТОЯНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ	95
Момчил Мирославов Маринов РАЗВИТИЕ НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „ЖИЛИЩА И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО“ В ЗАД „ОЗК ЗАСТРАХОВАНЕ“ АД	117
Ненко Василев Василев АКТУАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МАШИНОСТРОЕНЕТО В БЪЛГАРИЯ – СЕКТОРЕН АНАЛИЗ	148
Радка Иванова Василева КОЕФИЦИЕНТЪТ НА ВАРИАЦИЯ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА АНАЛИЗ НА ПАЗАРА И УСТАНОВЯВАНЕ НА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНА ЗАЩИТА ПРИ ИМУЩЕСТВЕНИТЕ ЗАСТРАХОВКИ В БЪЛГАРИЯ	175
Тоня Петрушева ФРАГМЕНТАРЕН АНАЛИЗ НА ДЕЙНОСТТА НА ТЪРГОВСКИТЕ ВЕРИГИ ЗА БЪРЗОБОРОТНИ ПОТРЕБИТЕЛСКИ СТОКИ В БЪЛГАРИЯ	192
Шенай Шемсиева Раимова ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ ВЪРХУ ФИНАНСОВОТО БЛАГОСЪСТОЯНИЕ НА ИНДИВИДА	219

Статии

Антонио Валентинов Дичев МАШИННО САМООБУЧЕНИЕ ПРИ VAR КАТО ОЦЕНКА ЗА ПАЗАРНИЯ РИСК – ПРЕДИМСТВА И НЕДОСТАТЪЦИ	241
Боряна Руменова Пейчева ФУНКЦИОНАЛНА РАМКА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА В МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ	255
Виктор Димитров Маринов ВЪЗДЕЙСТВИЕ НА ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ ВЪРХУ ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ – ВЪЗМОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	271
Галина Генева Илиева ИЗБОР НА ДОСТАВЧИК ОТ ФИРМАТА	284
Горян Благовестов Милев ДИНАМИКА НА ОТРАСЛОВАТА СТРУКТУРНА ТРАНСФОРМАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ	294
Елка Узунова МЕТОДИКО-ОРГАНИЗАЦИОННИ АСПЕКТИ НА ИЗСЛЕДВАНЕ НА ДРЕБНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В СФЕРАТА НА ТУРИЗМА	305
Йоана Иванова Първанова РЕГИОНАЛЕН ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ – СЪЩНОСТ, ЗНАЧЕНИЕ И ДИНАМИКА ПРИ ПРОВЕЖДАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ПОЛИТИКИ	317
Йордан Стефанов Генов КОМУНИКАЦИЯТА КАТО ЧАСТ ОТ ПРЕНОСИМИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ	336
Любомир Василев Георгиев РОЛЯТА НА УПРАВЛЕНСКОТО РЕШЕНИЕ В СЪВРЕМЕННАТА ОРГАНИЗАЦИЯ	358
Мария Петрова Дачева КРИЗИСЕН МЕНИДЖМЪНТ ПРЕЗ COVID-19 И ЕФЕКТА МУ ВЪРХУ ПРОФЕСИОНАЛНОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ОФИС СГРАДИ	368
Миглена Трифонова Маринова УСТОЙЧИВОТО СЧЕТОВОДСТВО В МИННОДОБИВНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ИНТЕГРАЦИЯ В СТРАТЕГИЧЕСКИЯ ПОДХОД	378

Николай Василев Тодоров КРЪГОВИ ИКОНОМИЧЕСКИ СПОСОБИ В МЕТОДОЛОГИЯТА ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ТАКСА БИТОВИ ОТПАДЪЦИ	392
Онник Таракчиян АНАЛИЗЪТ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯ СЕКТОР: ТЕОРЕТИКО – ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ	405
Петър Ангелов Чернаев ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА ЖИВОТНОВЪДНИЯ БИЗНЕС: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ	415
Пламен Станчев Илиев ЦЕНОВА ДИНАМИКА НА ЖИЛИЩНИЯ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ	428
Пламена Йорданова Колева НОРМАТИВНО РЕГЛАМЕНТИРАНЕ НА СТАТИСТИКАТА НА ТУРИЗМА	445
Ралица Сирашка НЕОБХОДИМОСТ ОТ ЕКОЛОГОСЪОБРАЗНИ ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИ УМЕНИЯ В СЪВРЕМЕННИЯ АГРОБИЗНЕС	464
Росен Здравков Тумбев ПОЛОЖИТЕЛНАТА НАГЛАСА КЪМ ЗДРАВЕ НА РАБОТНОТО МЯСТО – СЪЩЕСТВЕН КОМПОНЕНТ ЗА ОРГАНИЗАЦИОННО ЗДРАВЕ	480
Стелиян Богданов Стефанов ИЗСЛЕДВАНЕ НА НЕРАВЕНСТВОТО ПРИ РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ДОХОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ И ЕС	491
Тодор Георгиев Гогов ЗНАЧЕНИЕ НА ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В БОРБАТА С ИЗМАМИТЕ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ	504
Цветомира Георгиева Велева ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ОМНИКАНАЛНОТО БАНКИРАНЕ	522

ГОДИШЕН
АЛМАНАХ
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДОКТОРАНТИ
Студии и статии
Том XVI – 2023, книга 19

Даден за печат на 10.11.2024 г., излязъл от печат 15.11.2024 г.
Поръчка № 18907; формат 16/70/100; тираж 50

ISSN 1313-6542

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А